

A PERCZEL-HADTEST JANUÁRI ELLENTÁMADÁSA*

Borus József

PERCZEL HADTESTE SZÁMÁRA a téli hadjárat 1848. december 19-én kezdődött el. A Honvédelmi Bizottmány parancsára Perczel e napon¹ indult el Alsólendváról észak felé, hogy csatlakozzék az ellenség Windisch-Grätz vezette főerői elől harc nélkül visszavonuló Görgey-hadtesthez. Haditervének lényegét Perczel már napokkal előbb megírta Kossuthnak:

„... ha nyerek, ha vesztek, az az ha bár mindent is kockára kell tennem, a betörő ellenségnek oldalába furandom magam és vagy megölöm végkép, így a felső táborunknak könnyebységét és a diadal érzete által Hazánknak menekülést szerzendő, vagy megöletem magam sereggemmel, melly veszteség vagy gyáva futás esetére úgy sem tudná többé a Hazát megmenteni.”²

A hadtest Csesztregen, Lövön, Rumon, Jánosházán, Devecseren áthaladva, december 26-án Pápára ért. Útját — mint Devecserről 25-én Kossuthnak Perczel jelentette, megnehezítette az, hogy a hidakat Görgey parancsára már előre „felperzselték”, így kerülőket is kellett tenni. Pápán „a népség, mint mindenütt, legnagyobb lelkesedéssel” fogadta a hadtestet. Az eddigi utasítások szerint Győr felé kellett tartaniuk, de itt, Pápán, december 27-én hajnalban Perczel — mostmár Csányitól és Görgeytől — azt az utasítást kapta, hogy Győr feladása következtében

* Perczel születésének 150. évfordulójára.

¹ A Perczel-hadtest hadműveleteinek egykorú összeállítása a „Skizze über das Perczel'sche Corps bis zum Rückzuge nach Pest. Sept 1848 — 5 Jän 849” címen a Hadtörténelmi Levéltárban található; ez a címtől eltérően 1849 január végéig terjed; 1848—49. évi iratok, 2/11. sz. — Ebben szerepel a december 19-i indulás. A „Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén” Bp. 1952. (a továbbiakban: Kossuth XIII.) 806. o.-n közölt rendelet regesztája téves; ebben Kossuth a már elindult sereg vonulását siettette.

² A levelet közli Kossuth XIII. 850. o.

Teszéren, illetve Tamásin át 28-án Kisbérre érjen. Ide megérkezve felvette a kapcsolatot a fősereggel, magához vonva annak az 1. pesti zászlóaljából, két század Miklós huszárból és egy lovasütegből álló különítményét. A hadtest ereje e növekedés után $5\frac{1}{6}$ zászlóalj, $6\frac{1}{2}$ század huszár, azaz 5620 ember és 730 ló volt, 24 ágyúval.³

A Görgey harc nélküli hátrálásával rendkívüli módon elégedetlen Kossuth december 29-én, déli 1 órakor küldött rendeletében szigorúan megparancsolta a tábornoknak, hogy centrumával Alsó- és Felsőgallán állást foglalva, Neszmélytől egészen Sárkányig kiterjedve az állást tartani kell. Itt már Perczel hadteste állott, s róla ezt írta Kossuth:

„Balra Perczellel az összeköttetést Zsemlyén át tartsa fel. Perczel a sárkányi posítiót tartsa s magát a centrummal szintű Zsemlyén át kösse össze.

Ezen posítióban az ütközetet el kell fogadni” — hangsúlyozza Kossuth, s külön kiemeli:

„Ha Perczel megtámadtatik, a centrumnak minden esetre, s ha lehet, a jobb szárnynak is, előre kell nyomulnia támadólag.

Ha a centrum támadtatik meg, és Perczel tábornok nem, úgy Perczel tábornok úrnak kell okvetlenül előnyomulni minden erővel.”⁴

Emlékirataiban Görgey azt állítja, hogy ő az ellenség előnyomulását a Győrből Bábólnán, Bánhidán és Bicskén át Buda felé vezető, úgynevezett „Mészáros út”-on várta, s december 30-án azzal foglalkozott, hogy személyesen szemrevételezzen egy, Alsógalla és Bicske közötti állítólagos szekérutat, melyen az ellenség esetleg megkerülhette volna hadtestét.⁵ Ilyenféle veszély azonban egyáltalán nem állott fenn, mert a Görgeyt követő II. császári hadtestnek Windisch-Grätz december 28-án kiadott menetintézkedése szerint ezen a napon a Duna jobbpartján Komárom elé kellett érkeznie, 31-én Kocsra, január 1-én Felsőgallára és csak január 2-án Bicskére.⁶

Közvetlen támadás veszélye tehát nem Görgey hadtestét fenyegette, hanem az ettől délnyugatra párhuzamosan haladó Perczelt, mert a Jellasics vezette I. hadtestnek, ugyancsak a

³ Skizze über das Perczel'sche Corps; Perczel december 25-i jelentése Kossuth XIII. 892—893. ö. A december 26-i jelentés uo. 899—900. o.; ennek december 27-i utóirata 900. o.; Görgey különítménye és a létszám Skizze über das Perczel'sche Corps, id. n.

⁴ Kossuth december 29-i rendelete Kossuth XIII. 915. o.

⁵ Görgey A.: Eleton és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években. I. Bp. 1911. 118—119. o.

⁶ Der Winter-Feldzug 1848—1849 in Ungarn. Wien, 1851. 62—63. o.

december 28-i menetintézkedés szerint 30-án Kisbérre és 31-én Mórra kellett megérkeznie!

Nem tudjuk, mikor kapta kézhez Görgey Kossuth idézett, december 29-én déli egy órakor kelt utasítását. A feldunai hadtest eredetiben fennmaradt iktatókönyvének bejegyzése szerint ezt az utasítást csak másnap, 30-án iktatták, de ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy Görgey már korábban, az éj folyamán vagy a hajnali órákban megkapta. Bicskei főhadiszállásán, december 29-én kiadott terjedelmes napiparancsában arról, hogy a közeli napokban, sőt talán már órákban harcra is kerülhet sor, még csak említés sem történik. E napiparancs szerint a Karger-dandárnak, mely 28-án Szárra hátrált, 30-án Csákvárra kellett vonulnia, hogy onnan a Mórtól több óránnyira fekvő Kozma, Kőhánys és Kápolna helységeket megszállja. A Mórhoz valamivel közelebb eső Csákberénybe csak egy járőr kellett küldeni.⁷

Ezen az intézkedésben Kossuth utasításának vétele után azonnal változtatni kellett volna, legalább annyiban, hogy a Karger-dandárt Csákvárról haladéktalanul tovább kellett volna küldeni Mór felé. A feldunai hadtest iratanyagában azonban nincs nyoma annak, hogy az iktatókönyvben 363. számon „Kossuth elnök akaratnyilvánítása, hogy a hadsereg Gallánál ütközzék meg, ehhez fűzött megjegyzésekkel” iktatott utasítás hatására Görgey bármiféle intézkedést tett volna a Perczel-hadtest megsegítésére. A tábornok, mint azt már Breit is megállapította, jöllehet az ellenség nem gátolta, mégsem Kossuth „szigorú meghagyás”-ának megfelelően cselekedett.⁸

Bayer József, ekkor Görgey táborkarának egyik tagja, pár nap múlva már a hadtest táborkari főnöke, „Operations Journal vom Feldzüge 48/49 in Ungarn” címet viselő, kéziratban fennmaradt egykorú leírásában leszögezte, hogy Karger dandára a dandárparancsnok hibájából nem érte el a harcmezőt a móri ütközet idején. Karger egyébként másnap betegét jelentett, s ki is vált a szolgálatból. Ennek alaposabb vizsgálata természetesen már nem a Perczel-, hanem a Görgey-hadtest hadműveleteinek vizsgálójára vár. Tény, hogy már a Perczel iránti rokonszenvvel semmiképpen nem vádolható Görgey István is leszögezte egyik, kéziratban maradt tanulmányában, éppen Karger „meg-

⁷ „Az 1848/9. magy. »Feldunai« utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgei Arthur, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti iktatókönyve”, 363. sz. Olt Görgey-család levéltára, 1848–49. 12. fasc. Görgey Bicskén, december 29-én kiadott „Tagesbefehl”-je uo., „Az 1848/9. évi magyar »Feldunai« utóbb VII. hadtest (Görgei Arthur, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti hadparancs-jegyzőkönyvé”-ben, 256. sz. Az egyes dandárokra vonatkozó részt kivonatossan, magyarul közli *id. Görgey I.*: 1848 és 1849-ből. Elmények és benyomások. I. Bp. 1885. 91. o.

⁸ Breit J.: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. I. Bp. 1929. 177. o.

betegedése”-vel kapcsolatban: „...Kargernek egész magavisele-
lete a moóri napon nem volt kielégítő.”⁹

A december 29-i, Görgeynek írt rendelet másolatát Kos-
suth elküldte Perczelnek is, baráti hangú utóirattal: „Az örökös
retirada lehangozta a sereg szellemét, — egy támadás, egy
győzelemnek kell okvetlenül történni, még az eldöntő csata
előtt... Valami győzelmeckét édes Móriczom! különben az
örökös retirada lever minden bátorságot a nemzetben.”¹⁰ —
Perczel erre, a Görgeynek küldött határozott utasítás ismereté-
ben, átérezve a harc felvételének jelentőségét, elhatározta, hogy
másnap, 30-án Mór előtt bevárja az őt követő ellenséget, s meg-
ütközik vele.

Igy került sor a móri ütközetre, melynek ezt az előzmé-
nyét a Görgey-párti, majd az ellenforradalmi történetírás el-
hallgatta, következményeit pedig mód nélkül felnagyította, eb-
ből vezetve le a főváros feladását.¹¹ Az ütközetről ezideig egyet-
len tanulmány jelent meg, 1867-ben „A moóri csata” címen. Ki-
létét a szerző akkor szerényen, de tendenciózusan „P.” megjelö-
lés alá rejtette, amiből többen magát Perczelt vélték a broszúra
írójának. Valójában ezt a több, mint ötven oldalas füzetet Gör-
gey Artur öccse, Görgey István állította össze, hogy megcáfolja
Horváth Mihályt, aki az ütközet kimeneteléért — helyesen! —
Görgeyt tette felelőssé. Görgey István e füzetben is, tizennyolc
évvel később megjelent könyvében is számos „eredeti okirat”-ot
közöl, így Kossuth december 28-án kelt, Perczelnek szóló leve-
lének a Görgeyvel való csatlakozásra és óvatosságra intő rész-
letét.¹² Az ennél későbbi és főleg fontosabb december 29-i, Gör-

⁹ Operations Journal vom Feldzüge 48/49 in Ungarn, végig Bayer sk. írásá.
OLt Görgey-csal. lt. 1848—49. 11 b. fasc.; Karger megbetegedéséről a feldunai had-
test id. „igtatókönyvé”-ben, 340. sz. ez áll: „Csákvár, 31-ten Xber 848. Poeltenberg
Oberstnt. 1. Jän. 1849. Meldung über die Erkrankung des H. Oberst Karger, und
Üibernahme seiner Brigade.” — Id. Görgey véleménye Kargerről a „Vegyes jegy-
zetek” címet viselő, sk. írt összeállításban, uo. 11/b. fasc.

¹⁰ Kossuth e levelének eredetije elveszett, vagy még lappang. Eőször közölte
Mészáros K.: Kossuth levelei a magyar szabadságharc karvezéreiből 1848—49-ben.
Ungvár, 1862. 38. o.; újabban „Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai” Bp. 1955.
Függelék, 882. o.

¹¹ L. id. Görgey I. I. 95. o.; Pethő S.: Görgey Artur. Genius kiad., hely és
év nélkül, 153. o.; — sőt 1945 után is tovább él ez a nézet, Eckhart F.: 1848 a sza-
badság éve. Bp. 1948. 190. o.; vagy Szabó I.: A küzdelem szervezése. A szabadság-
harc fővárosa Debrecen című kötetben. Debrecen, 1948. 104. o.

¹² Perczelt véli szerzőnek Szinnyei J. Magyar írók. X. Bp. 1905. 748. hasáb,
E füzet hatására Horváth Mihály a Függelenségi harc második kiadása megfelelő
helyének lábjegyzetében, önbírálattal élve, módosítja korábbi álláspontját és fel-
menti „Görgeyt a moóri csata elveszte miatt minden felelősség alól, a történelem
előtt”! L. a Ráth Mórnál 1871-ben megjelent második kiad. II. kötet 178—179. oldal.
Id. Görgey I. álláspontját l. „A moóri csata” 4. s köv. és 53. s köv. o.; ill. 1848 és
1849-ből. I. 97. és 93. o.

geynek, illetve Perczelnek szóló levélnek azonban nyomát sem találjuk, — noha ez utóbbi nyomtatásban már jóval korábban napvilágot látott.

Ma már levéltári — időközben jórészt ki is adott — anyag alapján a móri ütközet előzményeit és lefolyását világosan ismerjük. Kossuth már idézett utasításai, valamint Perczelnek a harc után Kossuthnak írott jelentései bizonyítják, hogy a tábornok 1848. december 30-án az ország érdekében vette fel Mór előtt a harcot a túlerőben levő I. császári hadtest nagyobb része ellen.¹³ Jelentéséből nem tűnik ki, hogy a szembenálló ellenséges erők nagyságát ismerte volna, de már december 31-én leszögezte, hogy a harcra Kossuth utasításán túlmenőleg Görgey tehermentesítése érdekében is rászánta magát.

„A kiállítás, ütközetkezdés szerencsés és jó kedvvel történt” — olvassuk a jelentésben. A Kisbér felől jövő út mentén támadó császári vadászokat visszaverték, Ottinger tábornok vérteseit pedig a honvédtüzérség állította meg. Az erősebb császári tüzérség lövései miatt a Görgey-hadtesthez tartozó Horváth őrnagy pesti zászlóalja megfutamodott, ezt követte a magyar tüzérség egy része, majd a huszárság is. A reggel 9 órakor, erdős terepen kezdődött ütközet ennek folytán két óra elmultával vereségre fordult, mert az erdőből három oldalról előnyomuló ellenség a Hunyadi zászlóalj, a Miklós huszárok, valamint a beregi század és a szabolcsi zászlóalj hősi ellenállása ellenére is visszaszorította a centrumot. A visszavonulás azonban — és ezt a feldolgozások nem említik — kemény harcban ment végbe. A huszárok nagyszámú ellenséget levágtak, a Zrínyi és a Hunyadi zászlóalj katonái még bent Mórban is lövöldöztek a császári lovasságot, s tőlük sok lovat zsákmányoltak. E katonák hősiességét Klapka tábornok évtizedek múltán, a „Szabadságharc emlékeinek” 1891-ben rendezett kiállításán is kiemelte.¹⁴

A császáriak veszteségének nagyságát nem ismerjük, főleg lovasságuk szenvedett komoly veszteséget. A honvédsereg veszteségét utóbb az irodalom mód nélkül felnagyította; a valóságban mintegy 100 halott, 3—400 fogoly, a sebesültekkel együtt

¹³ Perczel jelentései Kossuth XIII. 939—940. o. és Kossuth XIV. 15—16. o.; Jelasics erőinek pontos létszámát nem tudjuk. A Winterfeldzug 75. oldalán felsorolt alakulatoknak az uo. 7—8. o. alapján megállapítható együttes létszáma 8—10 ezer ember és 42 ágyú. A főlényt elsősorban, Ottinger 12 (Wallmoden és Hardegg) lovasszázada jelentette.

¹⁴ L. Perczel id. jelentéseit; továbbá Horváth őrnagy (későbbi) levelét a harcra, közli id. Görgey I. I. 92. o.; Klapka kijelentése Szepesi Lapok, 1891. október 18-i, 42. sz. *Madarász J.*: Emlékirataim 1831—1881. Bp. 1883. 175. o. szerint a móri „nemzetellenes németsegnek némely tagjai házaikból lövöldöztek a honvédsereg-re”.

tehát legfeljebb 7—800 fő lehetett. Ezenkívül a magyar hadtestnek 4 ágyúja is a harc színhelyén maradt.¹⁵

A teljes szétveretéről szóló, adatokkal azonban alá nem támasztott állításoknak a legalaposabb cáfolata egyébként az a tény, hogy a hadtest az ütközet után három nappal, a január 2-i pesti haditanács döntése értelmében fedezte a főváros kiürítését és Görgey hadtestének elvonulását, majd Szolnok felé hátrálva a debreceni kormányt. E nehéz feladatot a Csányi vezette haditanács semmiképpen nem bízta volna egy teljesen szétvert hadtestre, de egy szétvert hadtest nem is tudta volna ezt megoldani.¹⁶

E tények ismeretében nem szükséges külön cáfolnunk Görgey István több, mint tendenciózus állításait. „A móri csata” hangoskodó, áltudományos szerzője odáig megy, hogy munkája végén kijelenti: Görgey a móri vereség folytán „célját — a fővárosok védelmét, az ellenségnek mentül huzamosabb feltartóztatását és *egy a mennyire lehet, kedvező esélyek közt még a Duna jobb partján vívandó csatát — el nem érhetette.*”¹⁷

Vereségének súlyos következményeit egyébként maga Perczel is nyomban felismerte. December 31-i, már idézett jelentésében ezt írta Kossuthnak: „Mi lesz szegény hazánkból — az ég tudja! A móri csatavesztés alighanem eldöntőleg fog reá hatni.” 1849. január 1-én, a kora hajnali órákban: „A veszteség morális hatása az, mi káros hazánkra nézvest.” Ugyane levélből azonban már kicsendül a további harc vállalásának optimizmusa is: „Az ellenség vagy nem meri megközelíteni e két várost, vagy táborozni kell nékie, és nem jöhet pár nap alatt hó, zivatar? ez is megölheti őket, kényszeríti a visszavonulásra. Lovaságunk kiüthet, zaklathatjuk minden nap; és meg lesz mentve a haza!”¹⁸

A móri vereség híre a fővárosba kétségtelenül felnagyítva érkezett meg, de nem keltett pánikot. Kossuth már december 30-án említette Görgeynek írott levelében a Debrecenbe költözést, azon esetre, ha Görgey Bicske körül csatát vesztené. E csatára nem került sor; mert Görgey 31-én, délelőtt féltízkor megírta Kossuthnak, éppen Bicskéről: „Minden zavar megelőzésére

¹⁵ A veszteségekre l. Perczel 1849. január 1-i jelentését, Kossuth XIV. 15—16. o.

¹⁶ Perczel hadtestének januári feladatára l. Barta I.: Az 1849. január 2-i haditanács és a főváros kiürítése. HK 1955. 2. sz. 78. és 89. o.

¹⁷ A móri csata 51. o. — Perczel egyébként már első jelentésében Görgeyt tette felelőssé a vereséért. „... Görgei is óhajtá, mikint a sárkányi utat védelmezzem Mórnál...” és „... én Görgey parancsa alatt, ki majdnem szántszándékosan vezete Pápától kezdve Morig, négy- vagy ötszörös ellenség körmei közé, nem szolgállok”. Kossuth XIII. 939. és 940. o.

¹⁸ Uo. 940. o.; ill. Kossuth XIV. 16. o.

a ma éjszaka jelentett dispositiomat megszüntetem és sereget Budára indítom...¹⁹

E levél váltotta ki a kormány és az országgyűlés Debrecenbe menetelét, a főváros kiürítését, melyet még december 31-én megkezdtek. A főváros polgári hatalmát Kossuth Csányira, a katonait pedig Vetterre ruházta.²⁰

A Perczel-hadtest Mór után Székesfehérváron, Martonvásáron át a fővárosba vonult. Maga Perczel ide január 1-én érkezett meg, s azonnal megkezdte hadteste újjászervezését. Közben, január 2-án résztvett a Csányi elnökele alatt tartott, a szabadságharc további alakulása szempontjából oly döntő jelentőségű haditanácson, melyen Görgey a főváros harc nélküli feladását javasolta. Perczel a főváros kiürítését sem helyeselte, s most is hevesen ellenezte a feladást, de ezt a haditanács végül mégis elhatározta.²¹ A vita részleteit nem ismerjük; de tény, hogy Görgey nemcsak indítványozta a főváros feladását, hanem indítványának elfogadása után „azonnal elrendelé dandárainak lassú, fokozatos visszavonulását”.²²

E visszavonulás biztosítását és a fővárosnak a kiürítés idejére szükséges védelmét a haditanács döntése alapján a budai sáncokban tartózkodó Perczel-hadtestnek kellett ellátnia. A haditanács ezért Perczelt a főváros hadi főparancsnokává nevezte ki, s ezt a tábornok másnap falragaszokon adta tudtára a lakosságnak. E kiáltvány érdekesen tükrözi Perczelnek a hadihelyzetről alkotott véleményét.

„Értesítés. A folyó hó 2-kán tartott hadi tanács következtében alulírott, mint a központi mozgó magyar hadsereg fővezére, Budapest városában hadi főparancsnoknak neveztetett ki. Nem is kételkedve, hogy Budapest polgárai ismert hazafiúi buzgósággal teljesítendik seregeim elszállásolására és tartására szolgáló intézkedéseimet, elvárom, hogy minden, az ellenség mozdulataira vonuló ismereteiket nálam tüstint bejelentendik.

Egyébként a haza veszélyes perczeiben, hol ármány és árulás az, mitől főkép kellek óvakodni, mind a haza, úgy különösen hadseregem érdekében szükségesnek látom kijelenteni, miként minden alkudozás az ellenséggel hírem és tudtom nélkül, mint amúgyis becstelen árulás, rögtön halállal fog büntettetni.

¹⁹ Kossuth december 30-i levele Kossuth XIII. 924. o.; Görgey levelének egykorú másolata Hlt 1848—49. 9 190 a. sz.; közli Kossuth XIII. 938. o. Talán nem szükségeslen megjegyezni, hogy id. Görgey I. e levélről sem tesz említést!

²⁰ Csányi megbízására l. Kossuth 935—936. o.; Vetter megbízását ő maga írja le emlékirataiban; ennek hibás magyar fordítása OSzK Kézirattár, Quart. Hung. 3030. sz. Vö. Barta I. id. tanulmányával, HK 1955. 2. sz.

²¹ Klapka Gy.: Emlékeimből. Bp. 1886. 70. o. Vö. Barta I. id. tanulmányával, 78—79. 111. 82—83. o.

²² Id. Görgey I. I. 105. o.

Budapest, január 3-kán. Perczel Móricz, tábornok és a képviselőház teljes hatalmú biztosa.”²³

Az aláírás érdekes, mert bizonyítja, hogy Perczel tábornoktársai között különleges helyzetet foglalt el: nemcsak hadtestparancsnok, hanem egyben teljhatalmú kormánybiztos is volt, 1848 szeptember óta, a képviselőháztól kapott s azóta megtartott felhatalmazás alapján.²⁴ E funkció természetesen megkönnyítette a tábornok szervezési, seregellátási tevékenységét, másfelől azonban bonyodalmakat is idézett elő, főleg 1849 tavaszán a Délvidéken.

A hadtest január 2-án az Újépületben, tehát már a pesti oldalon kiegészítette felszerelését, s a haditanács határozata alapján Görgeynek 1 zászlóalj gyalogságot, 12 század huszárt és 1 tizenkétfontos üteget át kellett adnia Perczelnek. Cserében viszont meg kellett kapnia a Miklós és a Sándor huszárezrednek az ezideig a Perczel-hadtest kötelékébe tartozó századait. E határozatot azonban csak részben hajtották végre, mert január 8-án csupán a Zanini ezred 8 százada, a 25. (pesti) honvédszászlóalj és néhány század Württemberg huszár szerepel a hadrendben, mint olyan egységek, amelyek korábban nem tartoztak a hadtest kötelékébe.²⁵

A haditanács határozatának megfelelően, a kiürítés és a Görgey-hadtest elvonulásának fedezésére a hadtest Budától nyugatra, félkörívben foglalt állást. A császáriak közeledtekor, január 5-én hajnalban áthúzódott Pestre, s innen továbbmenve, a szolnoki vasútvonal mentében, azt több helyen rombolva, Üllön és Pilisen át január 7-én Ceglédre érkezett.²⁶ A létszám rendkívül gyorsan emelkedett e január eleji napokban; a Mórnál harcba indult 5620 fővel szemben január 8-án Cegléden már 13 075 fő volt, több mint 1000 lóval és 19 ágyúval. A létszámnak ez a nagyarányú növekedése elsősorban Perczel seregszervezői képességének és tevékenységének volt a következménye. Ha a január eleji, pesti létszámot mintegy 4000 főnek vesszük, mely a Szekulits őrnagy vezette, Letenyéről, Keszthelyen és Dunapentelén át Ceglédre vonult dandár, a Délvidékről érkezett

²³ Megjelent a Pesti Hírlapban is, 1849. január 5., pénteki szám.

²⁴ Perczel kormánybiztosi kinevezését a képviselőház — Kossuth javaslatára — 1848. szeptember 15-én hagyta jóvá. L. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. Sajtó alá rend.: Sinkovics István. Bp. 1957. 561. és 562. o.

²⁵ *Görgey A. I.* 125. és *id. Görgey I. I.* 103–104. o. Az egyes alakulatokat Perczel január 8-i „Hadí rendelkezés”-e sorolja fel. HLT 1848–49. 8/413. sz. A 25. honvédszászlóalj Mórnál már a hadtest kötelékében harcolt.

²⁶ Skizze über das Perczel'sche Corps...: Adatok Sass Jakab tüzérfőhadnagy jegyzeteiből. Honvédek Könyve, Bp. 1861. II. 53. o.; *Gelich R.*: Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. Bp. é. n. II. 169. o.; *Elek S.*: A szolnoki csata. Jász-Nagykun-Szolnok-megyei Lapok, 1899. január 22-i sz.

Zanini-zászlóalj s a Görgeytől kapott erősítés révén nagyjából megduplázódott, akkor világosan látjuk, hogy ezen felül egy hét alatt a növekedés mintegy 5000 fő! Ez igen jelentős, napi 6—700 fős gyarapodás volt, s már a kortárs báró Jósika Miklós figyelmét is felkeltette.²⁷

Kérdés, honnan adódott e jelentős növekedés? A főváros és a visszavonulás körzetében fekvő helységek fiatalosága január elején száyszámra csatlakozott a hadtesthez, félve a császári seregbe való besorozástól. Perczel ezenkívül hadtestéhez rendelte a Pest megyében a Honvédelmi Bizottmány december 18-i rendelete²⁸ folytán alakuló nemzetőröket is, így a kecskemétiakat és a nagykőrösieket. A seregyarapítást pedig összekapcsolta a vidéki lakosság politikai felvilágosításával. A Kecskemétnek szóló, Pálinkás őrnagy lovas önkénteseit a hadtesthez utasító levelében megírta: „Lelkesedés mellett kitartás ajánlatik. Nem állunk oly rosszul...”²⁹

A fővárosba január 5-én bevonult ellenséges főparancsnok, herceg Windisch-Grätz tábornagy, eleinte nem törődött a hadtest üldözésével, mert a hadjáratot a főváros birtokbavételével lényegében befejezteknek hitte. Január 8-án, tehát erősen elkésve végre megarancsolta, hogy az I. hadtestből Ottinger lovasdandára nyomuljon előre Szolnokig, a Pest és Szolnok közötti vasútvonal és táviróösszeköttetés, továbbá a Tiszahíd helyreállítására és őrzésére. A dandár január 9-én indult el a fővárosból, s Üllön és Albertin át harmadnapra Ceglédre érkezett. Itt egy napi pihenőt tartva 13-án folytatta útját Szolnokra.³⁰

Perczel Cegléden a létszámban megerősödött hadtestet négy dandárba tagolta, s a visszavonulást folytatva, főhadiszállását 10-én Szolnokra tette át. Ide érkeztek a kecskeméti és

²⁷ Skizze über das Perczel'sche Corps...; Klapka G.: Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen. Leipzig, 1851. I. 151. o. Jósika M.: Egy magyar család a forradalom alatt. Második kiad., V. k. Pesten, 1862. 6. o. szerint, Perczel Mór... közel a megszállt Pesthez, Cegléden sereget gyűjtött, még pedig meglepő sikerrel és ügyességgel... — Jósika tagja volt a Honvédelmi Bizottmánynak, könyvében több helyütt elményeit írja le, több fontos adatot közöl. Erre I. Dézsi L.: Báró Jósika Miklós. Bp. 1916. 350. s. köv. o.

²⁸ A rendeletet közli Kossuth XIII. 794. s. köv. o.

²⁹ A „Figyelmező” című, ellenforradalmi újság szerint a császári újoncosok híre a debreceni kormánynak „néhány ezer izmos fiatal kart szerzett”. L. az 1849. január 23-i sz. „Egy éj falun” című cikkét. A több századnyi kecskeméti önkéntest Perczel január 8-án, Ceglédről szólította fel csatlakozásra. Kecskeméti All. Lt. 1848—49. évi iratok, III/153. sz. A 106 főnyi nagykőrösi gyalogos portyázó csapatot Kossuth január 12-én rendelte Perczel parancsnoksága alá. Kossuth XIV. 102—103. o. Később, Szolnok kiürítésekor az ottani „fiak mind elszéledtek de sőt az élemedettek közül is sokan ide, s tova menekültek”, írja a szolnoki ferencesek Historia Domusa III. 40. o. — A Historia Domusa a szolnoki Damjanich Múzeum gyűjteményében található.

³⁰ E dandár a Hardegg és Wallmoden vértesezredből állott, megerősítve az 1. sz. lovas- és egy röppentyű-úteggel. Windisch-Grätz parancsa Kriegsarchiv Wien, Krieg in Ungarn 1848—49. Armeekorps Jellachich, 1849. 1/51. sz. A menetre „1-tes Armeekorps Dislocations Tabelle für Jänner 1849”, uo. 1/160. sz.

nagykőrösi önkéntesek is. A tábornok a visszavonulás jó vezetése és a seregyarapítás mellett elkövette azt a súlyos hibát, hogy feladatát: a Debrecenbe menekült kormány és országgyűlés fedezését túlságosan mereven értelmezve, meg sem kísérelte a szolnoki hídfő és a Tiszavonal védelmét. Január 10-én Szolnokon az ugyancsak Debrecen felé visszavonuló tartalék-hadtest parancsnokával, Répássy tábornokkal és Kohlmann ezredessel a további teendőkről haditanácsot tartott, Kohlmann ekkor azt javasolta, hogy védjék meg a Tisza vonalát, megfigyelve a hidakat és az átkelőhelyeket. Perczel azonban kitarított elhatározása mellett, s elrendelte a visszavonulás folytatását a Tisza mögé, egészen Debrecen közelébe. Így a hadtest zöme 11-én, az utóvédje pedig 13-án elhagyta Szolnokot, hová Ottinger dandára nyomban bevonult, kardcsapás nélkül.³¹

Érdekesen tükrözi Perczel helyzetmegítélését és terveit az Országos Honvédelmi Bizottmánynak Kisújszállásról, január 14-én írt jelentése: „A parancsom alatt álló hadseregben, amiként eddig is semmi olly lépés nem történt, melly akár meghasonlásra, akár a honvédelmi bizottmány tekintélyének megrogálására lett volna irányozva, úgy illesmi ezután sem fog történni. Miért is a honvédelmi bizottmány a haza megmentésére vonatkozó intézkedéseiben, az én és seregem buzgó közremunkálására és e részbeni intézkedései teljesítésére bizton számíthat.

Seregem... kitűzött feladatának megfelelőleg, részint az egyéb seregekkeli egyesülhetés, részint Debreczennek fedezése végett, és főleg nagy részt újonczokból állva, ezeknek felszerelése, és rendezése miatt pár napi nyugalomra szert teendő, Debreczen felé vonul, azonban nem Debreczenbe. Ha az utánam nyomuló ellenségtől nem háborítottam, úgy folytonos menetel 16-án seregem derék részével Szoboszlóig fogok érni, és ott maradni. Egy erős lovas dandárt előcsapatként két zászlóaljjal Nádudvaron hagyok, balszárnyamul pedig Derecskére szinte egy erős dandárt rendelve. Répási tábornok fogván seregei nagy részével Újvároson jobb szárnyomat képezni, míg a honvédelmi bizottmány Debreczenben néhány zászló aljakat alakítva ezek a tartalékot képezhetik...

Az ellenség tegnap 1—2 közt ért Szolnokba mint 2000 lovas

³¹ Skizze über das Perczel'sche Corps...; Ottinger bevonulása a Historia Domusban, de tévesen január 12-i dátummal. — Visszavonulási terveit Perczel részletesen megírta Répássynak is. Törökszentmiklóson, január 13-án kelt levelében. Egykorú másolata Olt OHB 1849:474. sz.

és 1¹/₂ üteg álgú. Alig hiszem, hogy merészeljen tovább; legfőbb Török Sz. Miklósig...³²

Az e levélben foglalt elhatározásnak megfelelően Perczel folytatta a visszavonulást, s január 15-én már Kisújszállást is kiürítette. Karcagon a hadtest újabb erősítést kapott; a Don Miguel ezred egyik, Verbászról Kecskeméten át a Tiszántúlra menetelt zászlóalját, Collig őrnagy parancsnoksága alatt. Perczel a város határában zenekarral fogadta az előtte a Rákóczi induló hangjaira díszmenetben elvonuló zászlóalját. A város közepén tartott beszédében pedig arra kérte „a bátor és edzett vitézeket”, hogy vegyenek részt az újoncok kiképzésében.³³

A Honvédelmi Bizottmány meglepetéssel értesült Perczel visszavonulásának folytatásáról. Kossuth még január 9-én rendeletet adott ki, hogy Szolnokot csak túlerőben levő ellenség közeledése esetén szabad feladni. Az általános hadihelyzet ebben az időben, január közepén rendkívül kedvezőtlen volt; a legerősebb hadtest Görgey vezetésével a Felvidéken tartózkodott, a Tokaj környékén álló hadtest a január 4-i kassai vereség után bizonytalan helyzetbe került, s rossz hírek érkeztek a Délvidékről is. Bem hadteste ugyan komoly sikereket vívott ki Erdélyben, de az általános helyzet megkövetelte, hogy a honvédsereg az ország szívében is harcban álljon a móri ütközet óta zavartalanul előnyomuló császáriakkal. A Honvédelmi Bizottmány ezért tovább erősítette Perczel hadtestét; Kossuth személyesen intézkedett január 11-én 2 hatfontos ütegnak Perczelhez szállítása, január 21-én pedig a hadtest lőszerutánpótlása ügyében.³⁴

A megerősödött hadtest január második felére már képes volt megütközni. A vele szemben álló ellenség viszonylag kis száma reményt is nyújtott a győzelemre. Ma még nem tudjuk, mikor adta ki a Honvédelmi Bizottmány Perczelnek a parancsot, — előbb a visszavonulás félbeszakítására, majd a megállásra. Tény, hogy a főhadiszállás Karcagnál nem ment tovább, Perczel január 15-étől 21-ig innen írta jelentéseit és leveleit.

A hadtest támadásának tervét elsőnek Kossuth említette, a január 17-én Batthyány Kázmér délvidéki kormánybiztosnak szóló levélben. Két nappal később, 19-én Szemerének már azt is

³² Perczel részben sk. írt jelentése OLT OHB 1849:473. sz.

³³ Kisújszállás 1849. évi közgyűlési jegyzőkönyve, Szolnoki Állami Lt., Kisújszállás város iratai. Egyik életrajzírója szerint Perczel „a csikorgó fagyban is a legnagyobb rendben Karczagig vonult vissza”. Magyarország képekben. II. k. 95. o. A Don Miguelekre: Skizze über das Perczel'sche Corps...; fogadtatásuk és Perczel állítólagos beszéde Horváth M.: Emléklapok az 1848-iki s 49-iki magyar alvidéki s középmagyarországi hadjáratokból. Honvédek Könyve I. 11–12. o.

³⁴ Kossuth január 9-i rendelete Kossuth XIV. 73. o.; intézkedés az ütegekre: uo. 95. o.; a lőszerre 186. o.

megírta, hogy Perczel 21-én „ütközni fog”, s ez a harc sorsdöntő lesz. „Ha győz, akkor nincs baj, ha veszt, Isten tudja az eredményt, — akkor Debreczen nyílt város lévén, az országgyűlés fele megszökik, és fele talán együtt marad, s Nagyváradra megy, ha az ellenség itt meg nem lep.”³⁵

Maga Perczel Karcagról, január 18-án este 7 órakor kelt levelében közölte a Honvédelmi Bizottmánnyal, „hogy sem Kun Hegyesen, sem Tur kevin sem Török Sz. Miklóson az ellenségnek egy embere sincsen”, — s ezért holnap megindul, Szolnok felé! A létszám ekkor, az eredeti kimutatás szerint 15 310 fő volt, 1470 lóval és 34, közte 6 tizenkétfontos ágyúval. Január 19-én Pásztohai István, Kisújszállás főbírája arról tudósította a turkeveieket, hogy „Perczel serege fergetegként vonul városunkon vissza Szolnok fele, még pedig azon eltökélt szándékkal, hogy vagy győznek vagy mind meg hálnak”. Maga Perczel 21-éig Karcagon volt, s csak e napon indult hadteste után, remélve, hogy másnap már Szolnokon lesz, „egy pár álgút és vasast is” elfogva.³⁶

A Szolnokra eljutott lovasdandár parancsnokának, Ottinger vezérőrnagynak január 15-i jelentése alapján a hadtestparancsnok, Jellasics 18-án még azt jelentette Windisch-Grätznek, hogy a magyarok Törökszentmiklósról „igen gyorsan” vonultak vissza Kisújszálláson át. Két nappal később, 20-án a császári főhadiszállás „nem hiteles” kémjelentése szerint Perczel 15 000 emberrel Szolnok ellen készül előnyomulni. Ottinger viszont 22-én, tehát néhány órával a támadás előtt már ezt jelentette Jellasicsnak:

„Törökszentmiklóst ismét megszállta az ellenség. Ezt nekem a tegnap délelőtt oda portyázásra küldött lovasszázad jelentí, melyet mindjárt a helység bejaratánál kezdetben pisztoly, majd nyomban ezután ágyúlövessel fogadtak. Az őrjárat nem tudta megállapítani, hogy az ellenség Törökszentmiklóst milyen erővel szállotta meg, de kétségtelen, hogy mind a három főfegyvernem megszállta...”³⁷

E napon, 22-én végre a császári főparancsnokság is ráébredt, hogy a Szolnokra előretolt dandár könnyen nehéz helyzetbe kerülhet részben a kis létszáma, részben a fővárostól való

³⁵ Kossuth január 17-i levele Kossuth XIV. 155. o.; a január 19-i uo. 163. o.

³⁶ Perczel jelentése OLT OHB 1849:725. sz.; a létszám: Skizze über das Perczel'sche Corps...; Pásztohai levele Szolnoki Allami Lt. Turkeve város 1849. évi iratai; Perczel Karcagon, január 21-én, közvetlenül elindulása előtt, sk. levelet írt Kossuthnak, ebben foglalkozik a harc kilátásával. OLT OHB 1849:1169. sz.

³⁷ Jellasics jelentése Kriegsarchiv Wien, Krieg in Ungarn 1848—49. Hauptarmee, unter Windisch-Grätz, 1849. 1/148. sz.; az „Unverbürgte Kundschafts Nachrichten” uo. 1849. 1/ad 176. sz.; Ottinger jelentése Kriegsarchiv. Armeekorps Jellachich 1849. 1/105 c. sz.

nagy távolsága miatt. Windisch-Grätz január 22-én este írásban szólította fel Jellasicsot a szolnoki helyzettel kapcsolatos 3 kérdés megválaszolására. Feleletet kért arra, vajon a szolnoki hidat részben elbontották-e, vagy tettek-e erre előkészületeket, hogy a magyarok átkelését ezzel meggátolják; továbbá, hogy a hidat tudja-e gyalogság sikeresen védeni, s tud-e ez szükség esetén vasúton biztonságosan visszavonulni; végül, hogy nem lenne-e jobb, ha Ottinger Szolnokon csak egy előretolt őrséget hagyana, s dandárja zömével Abonyt szállná meg?³⁸

E figyelmeztetést jelentő kérdések hatására Jellasics még ezen a napon, éjjélkor elrendelte, hogy az 5. vadászszázaljat azonnal menetkészültségbe kell helyezni, és másnap, 23-án reggel 8 óraker vonaton Szolnokra kell indítani.³⁹

Ekkor azonban már késő volt! Perczel hadtestének egy része „fél kettőkor Szolnokot megközelítvén, azt a bent levő két Lovas Ezeredből, és két fél útegből álló ellenség ellenállása dacára” elfoglalta. Táborkarának főnöke, Meszéna Ferenc őrnagy javaslata alapján Perczel elhatározta, hogy a Zagyva felől támadva átkarolja és szétveri Ottinger dandárát. Ez átkarolást a hadtest jobbszárnyáról a Kazinczy Lajos alezredes vezette dandárnak kellett végrehajtania. Ennek megfelelően a 2840 főnyi, közte 400 huszárból álló dandár az 1. számú tizenkétfontos úteggel január 21-én Kunhegyesről Tiszabóré ment, éjjel átkelt a Tisza jegén s előrenyomult a Zagyva irányába. Ugyanekkor Hertelendy Miklós alezredes 4680 főből, közte 580 huszárból, egy hatfontos gyalog- és egy fél lovasútegből álló hadosztálya a szandai töltésen közvetlenül a hídnak tartott. Tartalékként Hertelendy mögött Perczel Miklós őrnagy dandára haladt, 1800 gyalogossal, 260 huszárral és egy gyalogúteggel. A legerősebb, 5730 főnyi hadosztály egy gyalogúteggel Kisújszállásról Török-szentmiklósrá vonult, Szekulits őrnagy parancsnoksága alatt.⁴⁰

Hertelendy hadosztálya 22-én délután 1 óraker a töltésen elérte a szandai csárdát, elűzte onnan a császári előőrsöket és 2 foglyot ejtett. A futó ellenség nyomában a huszárok a hidhoz vágattak, de a hidőrség röppentyűkkel visszaűzte őket. — Közben a hadosztály harcrendbe fejlődött, s a megkerülő Kazinczy-

³⁸ Windisch-Grätz parancsa Kriegsarchív, Armeekorps Jellachich 1849.

105 b. sz.

³⁹ Jellasics Hartlieb altábornagyhoz intézett parancsának fogalmazványa uo. 1/105. sz.

⁴⁰ Az egész hadműveletre Perczel Törökszentmiklóson, január 23-án reggel hétkor kelt jelentése az OHB-nak, Olt OHB 1849:1711. sz. E jelentésen Kossuth sajátkezűleg jelölte meg a Közlönyben közzendő részeket, elhagyva a Perczel további terveire vonatkozó közléseket. A Kossuth által kijelölt rész a Közlöny 1849. január 24-i számában jelent meg, de külön plakátot is nyomattak belőle. Ez HLT 1848—49. 52 a/42. sz. — A haditerv: Skizze über das Perczel'sche Corps...

dandárnak készenléte jelzésül két ágyúlovést adott le, de ezt a dandár nem viszonzta, mert a sűrű ködben eltévedve, nem tudta a kitűzött időre végrehajtani az átkarolást. Hertelendy ekkor elrendelte az előnyomulást a híd ellen.⁴¹

Ottinger, — részben már idézett — jelentései, valamint az ütközetről készített összefoglalójának alapján, a támadást felkészülten várta. Törökszentmiklós megszállásáról még 21-én értesülve, 22-én reggel kilenckor ismét elküldött egy lovasszázadot, felderítésre. Ez a század az útnak felét Törökszentmiklós felé megtéve, huszárokkal találkozott, ezért visszavonult. Ugyanekkor Ottinger még egy jelentést kapott a magyarok közeledéséről. Ezért a hídőrséget nyomban megerősítette 2 ágyúval, a pályaudvar megszállására és jobbszárnyának biztosítására pedig egy század Hardegg vértest rendelt, 2 löveggel. Balszárnyának biztosítására a Tiszaparra kiküldött egy szakaszt a magyarok megfigyelésére, s az egész dandárt felállította a már korábban kijelölt riadó-helyre. Ekkor ért oda a már említett huszárszakasz — a Hertelendy-hadosztály felderítő járőre — a Tisza hídjához. A sűrű ködben a császáriak nem tudták a támadókat jól megfigyelni; létszámukat így nem állapíthatták meg.

A hídhoz közeledő huszárokra a hídőrség tüzet nyitott. Közben Ottinger újabb jelentést kapott, a balszárnyra küldött járőről, hogy a várostól északra egy negyedóránnyira a befagyott Tiszán magyar tüzérség, gyalogság és lovasság kelt át, a gyalogság Szolnok ellen nyomul, más alakulatok pedig már Abony felé tartanak, a visszavonulás elvágására. — Ez a köd miatt elkésett Kazinczy-dandár volt, mely hamarosan meg is támatta a császáriakat.

Ezzel egyidőben a huszárok, Hertelendy alezredes vezetésével visszaszorították a hídőrséget, Perczel Miklós dandárának gyalogsága pedig a hídtól délre átkelt a jégen. Ottinger erre elhatározta, hogy Abony irányába kivonul Szolnokról. Ez nyomban meg is történt, s a dandár az út mentén foglalt állást, mintegy 1000 lépésnyire a várostól. Innen a Kazinczy-dandár, majd a Hertelendy-hadosztály huszárjainak támadása miatt hamarosan folytatta a visszavonulást, néhány főnyi veszteség hátrahagyásával, Abony felé.⁴²

⁴¹ Skizze über das Perczel'sche Corps ...

⁴² Ottinger: Relation über das Gefecht bei Szolnok am 22 Jänner 1849. Ebben a Törtelen, január 31-én írt önigazoló jelentésben Ottinger visszavonulását a gyalogság hiányával és tüzérségének teljes hasznavehetetlenségével magyarázza. Kriegsarchiv, Armeekorps Jellachich 1849. 1/109. sz. L. ezenkívül még *Elek S.*: A szolnoki első csata. Jász-Nagykun-Szolnok-megyei Lapok, 1899. január 22-i sz.

A már több, mint egy hónapja visszavonulásban levő honvédseregek ez első győzelméből a kitűnő tüzérség és a vakmerő huszárok mellett a szolnoki lakosság is kivette a részét. Újsághírekből tudjuk, hogy „a szolnoki nép, mely a németeket már megunta, mert előbb szépen, később pedig erőszakoskodva bánt vele, hivatását felfogta, és seregünket az ellenség kiverésében, fejszével, vasvillával felfegyverkezve gyámolította, sőt az ablakokból is lövöldözte”.⁴³

Perczel, ez első győzelmet kivívott hadtest parancsnoka, a győzelem utáni napon, reggel 7-kor jelentést küldött Szolnok felszabadításáról a Honvédelmi Bizottnáynak. További hadműveleti tervéről e jelentésben azt írta, hogy „hadosztályaim részint Abony, részint Rékas felé mozdítatnak.

Egyébként további operatiom bár legnagyobb óvatosság mellett is Gyöngyös, és Tisza Füred közti vonal felé lesznek irányozva, részint Görgey táborának vissza vonulhatását könnyítendő, részint az ellenségnek Tisza füredi úton való előnyomulását gátlandók.⁴⁴

Január 23-a egyébként azért is nevezetes napja a „középponti mozgó hadsereg” történetének, mert e napon érkezett a pihenőnapot tartó hadtesthez gróf Dembinski Henrik altábornagy, akit a kormány Párizsból hívott meg, s egyelőre ehhez a hadtesthez tanácsadóul szott be, Perczel javaslatára.⁴⁵ Másnap, 24-én a Hertelendy-hadosztály a császáriak által még 22-én elhagyott Abonyba, Kazinczy dandára pedig Törtelre vonult. E napon Perczel a következő „Hadi intézkedés”-t adta ki:
„25-én Czepléd leszen elfoglalandó.

E végre Hertelendi alezredes Abonyból 25-én reggel tíz órakor megindul, és Czeplédet homlokban támadja meg. — Jobb szárny fedezésére vagy inkább recognoscirozás végett egy század lovasságot fog Czepléd közelében már detachirozni. — Perczel Miklós őrnagy dandára Hertelendivel menend és őt támogatandja.

Kazinczy alezredes Törtelről szinte tíz órakor indul. Már Czepléd közelében folytonos rapportot tartand Hertelendy alezr. úrral. — Ha előbb érkezne, bevárandja őt, hogy egy magas-ságba jöjjenek és midőn Hertelendi 3 álgvú lövést tesz, fogja

⁴³ Közlöny, 1849. január 27-i sz.; megerősítette ezt az ellenforradalmi Figyelő is, 1849. január 30-i sz.

⁴⁴ Perczel id. jelentése, Olt OHB 1849:1711. sz.

⁴⁵ Perczel Karcagról, január 20-án írt sk. levele Kossuthnak, Olt OHB 1849: 838. sz. „En részemről igen igen óhajtanám őt [ti. Dembinskit] ide. Hisz e tábor léssen amúgy is tengelye hadi mozgalmainknak. Ugy hogy mindent elkövetendék, hogy ő itt inkább mellém rendelt, mint alárendelt szerepet folytatna. . .” Vö-Dembinski: Mémoires. Olt Dembinski tábornok irathagyatéka, I. k. 1. füzet, 27. s köv. o. (Dembinski sajátkezűleg írott, francia nyelvű emlékiratai.)

a támadást ő is megindítani. Míg Hertelendi homlokban a Szolnoki országutról teszi támadását, addig ő a Kőrösi út felé kanyarodva fog működni. — De nem úgy mint Szolnoknál! — Hanem pontosan kis kanyarodással és rohanással.

A támadásnak mindenütt gyalogsággal kell történni; ha álgúkra akadnának, úgy a gyalogság jobbra balra az útról leküldve a kisebb utcákon rohanjon be, és az álgúk ellenében álgú alkalmaztassék, míg a lovasság kezdetben csak a szárny fedezőleg vagy tartalékul használtassék, és csak a gyalogság után nyomul előre, vagy szerencsés siker után üldözésre siettetik.

A főtest Szolnokról 6 órakor pontban indul ki, úgyhogy a menyire csak lehet Czeplédet szinte megközelíthesse, és részint felfogadására részint támogatására szolgáljon az előcsapatoknak.

Ha az ellenség Czepléd előtt harci állomást venne vagy éppen elébe járulna úgy a főtest beközeledése minden esetre bevárando jó pisióiban Abony és Czepléd között; a szükséges cirkálók mindig jobbra balra kiküldetvén.

Szinte bevárando Czepléd és Abony közt a főtest, hahogy bizonyosság emelkedne, hogy az ellenség Pestről még nagyobb erőt nyert, mely jelenleg nem több a tegnapelőtt innen elűzött 1400 lovasnál, és tegnap vaspályán oda érkezett 2500 gyalognál.

Ha Kazinczy nagyobb erővel találkozni, az Abony Czeplédi útra vonul s legközelebbi mellékúton, mégis tüstént signált adva, hogy segélyére Hertelendi elébe küldhessen. E végre a mellékutakról pontos tudósítást szerzend és ügyes lovas kalauzokat viend.

Az ellenség ereje ha még ma ismét 2500-zal szaporíttatnék, még sem leszen olly nagy mint a támadására rendelt két előhadé, — mely még hátul fedezve vön és biztos támaszt várhat.

Miértis a kellő óvatosság mellett mégis a legnagyobb energiával és oda áldozással kell e dispositiot végrehajtani; mert ha mi olly nevezetes erővel az ellenség e megszakadt részét sem bírándjuk elverni, és az által magunknak annak főereje felé egyéb táboraink segítségére rést nyitni, úgy nem érdemeljük, hogy katonáknak nevezessünk.

Míg a szabadság dicső fija a híres vitézségű Dembinszki General a főtestet saját maga vezérlendi, én magam is előre fogok sietni az előcsapatok működései személyes támogatására és lelkesítésére.

Isten segítsen bennünket és bennünk — Hazánkat!”⁴⁶

A Szolnokról kiszorult Ottinger este fél hétkor Abonyba érkezett. Éjjeli támadástól tartva nem mert azonban itt maradni, hanem a visszavonulást folytatva, éjfélkor Ceglédre érkezett. Innen január 23-án jelentést küldött Jellasicsnak a törtétekről, és közölte a legújabb híreket is. E jelentésből kitűnik, hogy a magyar hadtest újabb támadásával ekkor még nem számolt, sőt erősítésül egy lovasüteget és némi lovasságot kért, hogy „az inneső Tiszapartot megtisztíthassa az ellenségtől, kivéve, ha ennek az lenne a terve, hogy Debrecenből egész seregével előnyomuljon.”⁴⁷

Az 5. vadászzászlóalj időközben csatlakozott a dandárhoz. Így, mostmár gyalogsággal megerősödve, Ottinger még mindig nem számolt támadással, elsősorban azért, mert felderítése nem, illetve rosszul működött. Január 24-én azt jelentette hadtestparancsnokának, hogy a magyarok nem nyomultak tovább Szolnokról Abony felé.⁴⁸

Ez a jelentés talán még meg sem érkezett Jellasics pesti főhadiszállására, midőn Ceglédnél már ismét folyt a harc. A császáriak Cegléd előtt harcrendbe fejlődve várták az előnyomuló honvédeket, de a jól irányzott ágyútűz csakhamar visszavonulásra kényszerítette őket. Az ütközet alatt érkezett Pestről vasúton egy zászlóalj gránátos, de ezek már csak a visszavonulókhöz csatlakozhattak. A foglyok és lovak hátrahagyásával menekülő ellenséget a huszárok Berczelig üzték. Ottinger azonban itt sem mert megállni, hanem az 5. vadászzászlóalj és 1 lovas osztály hátrahagyása után visszavonult, egész Albertiig.⁴⁹

Itt, Albertiben találkozott Ottinger az I. császári hadtest vezérkarának főnökével, Zeisberg vezérőrnaggyal, akit Windisch-Grätz Szolnok elvesztésének hírére január 24-én azzal a parancsal indított útba Ceglédre, hogy vegye át a hadművelet vezetését s a helyzetről mielőbb tegyen jelentést. Egyidejűleg újabb erősítést is útbaindítottak, s ezek beérkezte után a parancsnokságot Windisch-Grätz parancsára maga a bán, Jellasics altábornagy vette volna át. Jellasics január 24-én délben értesítette Ottingert, hogy Zeisbergnek 26-án Albertiben 2 zászlóalj,

⁴⁶ HLt 1848—49. 10/441 a. sz.

⁴⁷ Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz 1849. 1/201. sz.

⁴⁸ Kriegsarchiv, Armeekorps Jellachich 1849. 1/111. sz.

⁴⁹ Perczel január 26-án, Abonyban kelt jelentése Közlöny, 1849. január 30-i sz.; Skizze über das Perczel'sche Corps...: Ottinger január 25-én, Albertiben írt jelentése Kriegsarchiv, Armeekorps Jellachich 1849. 1/118 f. sz.; a Hauptarmee Windisch-Grätz 1849. 2/109 b. számon található „Verlust-Eingabe” szerint Ottinger 6 halottat, 15 sebesültet és 22 eltüntet, valamint sok lovat veszített. Vö. Winterfeldzug 178. o.

11 lovasszázad és 2 üteg áll majd rendelkezésére. 25-én késő éjjel — de minden valószínűség szerint még Cegléd eleste hírének beérkezte előtt — elhatározták, hogy másnap 4 gyalogzászlóaljat, 4 hatfontos, 2 tizenkétfontos üteget, továbbá Grammont és Karger vezérőrnagyot, Hartlieb altábornaggyal egyetemben Albertibe indítják. Lovasság már nem állott rendelkezésre, így Ottinger ezirányú kérésének nem tehetek eleget.⁵⁰

A gyorsan és sikeresen előnyomuló magyar hadtest erejét a császáriak még hozzávetőlegesen sem tudták megállapítani. Felderítésük — mint általában az egész magyarországi hadjárat idején — most sem működött megfelelően. Az Albertibe érkezett Zeisberg egyedül az Ottinger-dandár tisztjeinek megfigyelésén alapuló következtetéseire volt utalva. A tisztek úgy vélték, hogy 4 magyar dandár támadott ellenük, rendkívül erős tüzérséggel. Szerintük a Cegléd elleni támadásban legalább 6 magyar üteg vett részt, melyek közül a tizenkétfontosakat maga Ottinger is külön kiemelte, Albertiből Jellasicsnak küldött jelentésében.⁵¹

Perczel hadteste valóban négy dandárból, pontosabban két hadosztályból és két dandárból állott, de a két tartalékdandárnak az együttes létszáma sem rúgott 5000 före. Ehhez a létsámhoz képest a tüzérség aránylag erős volt, de nem 6 ütegre tagolódott, hanem csak 3 hatfontos gyalog- (24 löveg), egy fél lovas- (4 löveg) és egy tizenkétfontos ütegből (6 löveg), vagyis összesen 34 ágyúból állott.⁵²

A magyar hadtest erejének erős túlbecsülése, a magyar tüzérség és a huszárok szolnoki és ceglédi nagyszerű szereplése Zeisberget így arra készítette, hogy Albertiből 1 zászlóalj, 9 lovasszázad, 1 tizenkét- és 1 hatfontos üteg beérkezte után is újabb erősítést sürgessen, még 1 zászlóalj, Karger-dandár és további lovasság küldését. Ottingernek a ceglédi ütközetről írt jelentéséhez pedig utóiratként már ezt fűzte hozzá:

„Mindannak alapján, amit itt tapasztalok, úgy látszik, hogy az ellenség nem csupán Szolnokra tekintett, hanem további és esetleg erős előnyomulásra törekszik. Nagyon ajánlatos lenne

⁵⁰ Zeisberg megbízására Windisch-Grätz Budán, január 24-én Jellasicsnak küldött parancsának egykorú másolata Kriegsarchiv, Armeekorps Jellachich, 1/112 e. sz.; ráírva: „Original beim H. Gm. Zeisberg”. Az erősítésre Jellasics Pesten, január 24-én délelben fél tizenkettőkor Ottingernek írt parancsának fogalmazványa uo. 1/112 d. sz. és január 25-én, este 11 órakor Zeisbergnek küldött levele, ugyancsak fogalmazványban, uo. 1/118 c. sz.

⁵⁰ Zeisberg megbízására Windisch-Grätz Budán, január 24-én Jellasicsnak Kriegsarchiv, Armeekorps Jellachich 1849. 1/118 e. sz.; Ottinger már id. jelentése uo. 1/118 f. sz.

⁵² Skizze über das Perczel'sche Corps... HLT 1848-49. 2/11. sz.

minden rendelkezésre álló csapattal gyorsan előrenyomulni...⁵³

A magyar hadtest zavartalan, szinte menetütemben megvalósított előnyomulása a császári főhadiszállást, elsősorban magát Windisch-Grätzet a legnagyobb zavarba hozta. Ő, aki 18 nappal korábban, a főváros megszállásakor a honvédszászlóalj „feloszlását” várta,⁵⁴ Szolnok elvesztésének hírére egyszerre belátta, hogy a fővárosban és közvetlen környékén állomásozó csapatok túlságosan gyengék Perczel közelgő hadtestével szemben. Ezért már január 23-án utasította a Görgeyt a Felvidéken a II. hadtest együttesen 9 zászlóalj, 8 lovasszázad és 36 löveg erejű 3 dandárával üldöző báró Csorich altábornagyot, hogy 2 dandárral azonnal, erőltetett menetben induljon vissza Pestre. Ugyanezen a napon parancs ment a Schlik segítségére Miskolcra, hogy hadosztályából egy alkalmas tiszttel vezetésével küldjön Poroszlóra egy lovasszázadot, és ezek terjesszék el, hogy oda hamarosan egy 10 000 főnyi, 30 ágyúval rendelkező császári csapat fog érkezni.⁵⁵

Ottinger ceglédi vereségének hírére a főhadiszállás aggodalmi tovább növekedtek. A herceg mindenekelőtt elhatározta, hogy a fővárosban csak két zászlóaljat hagy vissza, s a többi csapatot, azaz 10 zászlóaljat, 24 lovasszázadot 72 löveggel, személyesen vezeti a közelgő Perczel-hadtest ellen. A korábbi magabiztosság helyébe most túlzott ijedtség, a helyzetnek a valódinál súlyosabb megítélése lépett. Windisch-Grätz annyira aggasztónak ítélte a helyzetet, hogy már nem tartotta tanácsosnak a fővárosban maradáást sem, mert itt hátát egy Perczellel vívandó csata esetén legalább 80 ezer felkelő fenyegette volna. Ezért azt tervezte, hogy a Csorich- és a Komárom körülrzásától elvont Neustädter-dandárral majd Vácon egyesül, s onnan kezd majd új hadműveletet a magyarok ellen. Az utászkar főnöke, Schön alezredes már parancsot is kapott, hogy e tervezett visszavonulás biztosítására Pest felett a Dunán veressen hidat, Üllő környékén pedig jelöljön ki megfelelő utakat, hogy a Cegléd irányából visszavonuló sereg Pest megkerülésével térhesen rá a váci útra.⁵⁶

⁵³ Zeisberg id. jelentése Kriegsarchiv, Armeekorps Jellachich, 1849. 1/118 e. sz.; utóirata ugyanaznap Ottinger jelentéséhez uo. 1/118 f 1/2. sz.

⁵⁴ Windisch-Grätz helyzetmegítélése 1849. január elején, az 5-én Budáról Ferenc Józsefnek küldött jelentésében, Kriegsarchiv, Militärkanzlei 1849:12. sz.; részben közölve Winterfeldzug 96–97. o., innen magyarul *Gelich* II. 187–188. o.

⁵⁵ Csorich visszarendelése Winterfeldzug 174. o.; a Schulzignak küldött parancs fogalmazványja Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz 1849. 1/204. sz.

⁵⁶ Ez intézkedések részletesen Winterfeldzug 173. s köv. o.; vö. R. Kizling: *Die Revolution im Kaisertum Österreich 1848/49. II.* Wien, 1948. 36. o.

„Windischgrätz hercegnek most egész tehetetlensége megnyilvánult. Parancsok mentek mindenfelé, azzal a rendeltetéssel, hogy Pestre vagy környékére erősítéseket vezényeljenek.”⁵⁷ Székesfehérvárról a Badeni nagyherceg zászlóaljat, Esztergomból a Ceccopieri zászlóaljat Budára rendelte, ugyanide kellett bevonulni a Bakonyból az előzőleg a partizánok ellen küldött 6. tábori vadászzászlóaljnak is. Mindezen felül még számítottak a Dél-dunántúlon óvatosan vonulató gróf Nugent tábor-szernagynak még január 21-én küldött parancs értelmében már útban levő 3000 főnyi, 120 lóval és 1 hatfontos üteggel ellátott dandára megérkezésére is.⁵⁸

A császári hadvezetésnek ezen, az ország általuk ideiglenesen megszállt részét csaknem teljesen átfogó intézkedései meggyőzően bizonyítják, hogy a Perczel-hadtestnek a kormány parancsára megkezdett, eredetileg csak Szolnok felszabadítására, s ezzel a Tisza jobb partján hídfő létesítésére irányuló támadása napok alatt ellentámadásba nőtt át, s Erdélyt kivéve, szinte valamennyi arcvonalra befolyást gyakorolt. Perczel Szolnok felszabadítása után előbb azt tervezte, hogy itt helyőrséget hagyva, hadteste többi részével Jászapátin és Hevesen keresztül a Felső-Tiszához vonul. Itt a Klapka-hadtesttel együttesen megveri Schliket, hogy így kedvező feltételeket teremtsen az egyesülésre Görgey közélgi hadtestével.⁵⁹ Ily módon egy erős, mintegy 40 000 főnyi hadsereg jött volna létre. A támadás kezdeti sikerei után Perczel az első, reális célkitűzést megváltoztatta, mert ennél többet akart elérni: Budapest felszabadítására gondolt. Ez a törekvés ekkor, 1849 januárjának végefelé ugyancsak reális, kalandorjellegűnek semmiképpen sem minősíthető dolog volt. Megvalósítását számos tényező könnyítette meg, így elsősorban a császári hadvezetés zavara, a saját erők sikerei, e sikereknek az ellenséges megszállás alatt élő nép körében, Kecskeméttől a fővárosra át Komáromig kiváltott visszhangja.⁶⁰

Azt, hogy Perczel valóban gondolt a főváros felszabadítására, több intézkedése mutatja. Előnyomulása során Budapestre politikai megbízottakat küldött, sőt a lakosság felvilágosítására

⁵⁷ W. Rüstow: Geschichte des ungarischen Insurrectionskrieges in den Jahren 1848 und 1849. I. Zürich, 1860. I. 233. o.

⁵⁸ Winterfeldzug 175–176. o.: a 6. tábori vadászzászlóaljat visszarendelő parancs fogalmazványa Kriegersarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz 1849. 1/221 a. sz. — A zászlóalj parancsnoka, Kronenberg őrnagy január 26-án Kisberről jelentette, hogy a zászlóalj 30-án Budán lesz, uo. 1/128. sz.

⁵⁹ Perczel haditerve a Skizze über das Perczel'sche Corps alapján rekonstruálható.

⁶⁰ A haditerv ilyen megváltoztatásáról a „Skizze” ném ír; de az Perczel tevékenységéből, az erről elterjedt hírekből, s végül Perczel későbbi, az úgynevezett „Nyomtatványgyűjteményé”-be írt megjegyzéseiből nyilvánvaló. E nyomtatványgyűjtemény OSZK kézirattár, Oct. Hung. 616. sz.

kiáltványokat is nyomtatott. Mindennek következtében „midőn Pesten és Budán csak igen kevés katonaság tanyázott, a lakosok egyik részénél forradalmi harcz — és hadiszellem mutatkozott az által, hogy az utzákon, és a két város egyéb téerein, sipkákban, és más nemzetőri ruházatban, részint vörös tollakkal, részint vörös, vagy vörösszélű fekete szalagokkal ellátott kalapokban jelentek meg.” Ez akkor történt, amikor Wrbna altábornagy, mint a főváros katonai parancsnoka a lakosságot előzőleg már megfenyegette, hogy ha „ellenséges indulatot bár mi módon nyilvánítana, az ilyen valamint vakmerő úgy hasztalan igyekezett a városok lövöldöztetését s egyéb szigorú eszközök használatát azonnal és okvetlenül vonná maga után”. Most újabban a forradalmi jelvények viselőire „rang és életkoruk különbsége nélkül” azonnali besorozás várt. A lakosság fékentartására Jellasics Windisch-Grätz parancsára kénytelen volt a Perczel ellen küldött erősítésekből két zászlóalj gránátost visszairányítani a fővárosba.⁶¹

Hazafiságban a vidék sem maradt el a főváros mögött. A szolnokiak január 22-i partizánharcát már említettük. Kecskemétre Perczel első győzelmének híre másnap, 23-án jutott el. Itt január 26-án forradalmi népgyűlésen olvasták fel Kossuth kiáltványait, és elhatározták, hogy egyedül a magyar kormánynak engedelmessé válnak, s a császári biztost nem ismerik el. Így azután még január végén is azt jelentette az ott állomásozó császári katonaság parancsnoka, hogy „Kecskeméten a hangulat nemrégiben jelentősen megváltozott úgy, hogy a Hardegg vértések ott álló alezredesi osztálya még mindig táborozik [ti. a városon kívül], és támadás veszélyének van kitéve.”⁶²

Perczel előnyomulása feltétlenül könnyedséget jelentett az ideiglenesen megszállt területek lakosságának szabadságmozgalma számára; ugyanekkor e mozgalom fellángolása vissza-

⁶¹ Perczel nyomtatványgyűjteménye; Wrbna január 30-án kiadott „Hirdetmény”-e „Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek.” I. Budán, 1849. 40. o.; a január 26-i „Hirdetés” uo. 39—40. o.; a két zászlóalj visszarendelésére Jellasics Úllón, január 26-án este 9-kor herceg Schwarzenberg altábornagynak írt parancsa, fogalmazványban, Kriegsarchiv, Armeekorps Jellachich 1849. 1/122 a. sz. — Aggódva írt a nép hangulatáról a Figyelmező is, 1849. január 27-i számában.

⁶² A Kecskeméten 1849. január 23-án Katona János városi hadnagy Szegedre kiállított „hadútlevele” alján, a pecsét után ez áll: „Tudatom a hatóságokkal, hogy Perczel Tábornok Úr Szolnoknál a Cs. sereget 22-ik Januárba meg verte és tegnap estve már a Cs. Sereg nagy rendetlenségbe Czeglédre menekült.” Kecskeméti All. Lt. 1848—49. évi iratok. III/181. sz. A népgyűlés határozatai uo. III/188. sz. A jegyzőkönyv végére a császáriaktól, de a néptől is felő előljáróság odafirta: „a Tanács kéntelennek érzi magát, a felingerült nép hangulatának, a belső zavarok eltávolíthatása miatt engedni.” Kecskeméti hangulatáról Karger vezérőrnagy jelentése Jellasicsnak Albertiből, január 30-án, Kriegsarchiv, Armeekorps Jellachich 1849. 1/145. sz. és Ottinger ugyancsak Jellasicsnak Törtelről, január 30-án, uo. 1/146. sz.

hatott a Perczel elleni katonai intézkedésekre is, mint a fővárosba visszavezényelt két gránátoszászlóalj példája mutatja. A katonaság kivonása után a megszállt területeken is szabadabban jártak a hírek, eredményesebben szervezkedtek a hazafiak. Esztergomban január 26-án felkelés tört ki, a komáromiak pedig január 30-án már úgy tudták, hogy Perczel óriási sereggel Pesten van, s hamarosan segítségükre jön.⁶³

E mozgalmakat megkönnyítette, hogy a vidéki lakosság; elsősorban a parasztok, fegyverét az ismételten meghirdetett statárium ellenére sem szolgáltatta be a császáriaknak. Győr-ből éppen január 26-án jelentette Apponyi ezredes, ottani katonai parancsnok, hogy „a parasztok vonakodnak beszállítani a fegyvereket”, „elrejtik a fegyvereket, egész helységek vonakodnak azokat beadni”. Ugyanezen a napon Ramberg altábornagy, a Komáromot körülzáró császári erők parancsnoka is hasonlóan jelentett: Csallóköz, Vág — Nyitra és az egész Duna-balpart Vácig nem kutatható át a magyarok kezébe esés elkerülhetetlen veszélye nélkül, „mert az ottani vidék parasztjai még most is fel vannak fegyverezve, és ellenséges érzületüket nem ritkán azzal juttatják kifejezésre, hogy Mocsnál és egyéb helysegeknél átlőnek a Dunán...⁶⁴

A császári hadvezetésben előállott kapkodás és zűrzavar, jelentős magyar katonai és politikai sikerek, az ideiglenesen megszállt területek lakosságának honvédvárása és több megyére kiterjedő mozgalma — mindez igazolja annak az előrelátásnak helyességét, melyet Kossuth január 24-én Beniczky Lajos kormánybiztosnak írt levelében Bem, Klapka és Perczel sikereinek felsorolása után imígyen fogalmazott meg: „Ha Görgey 20 nap óta tudósítás nélkül nem hágy és teszi azt, mit a hadügyminisztérium parancsolt, egy hét alatt Pest is kezünkben volna, kivált miután a bácsi és bánági hadseregek is combinative concentráltak.”⁶⁵

A nagy álom, a főváros felszabadítása azonban ekkor, 1849 január végén még nem valósulhatott meg. Nem azért, mert az egyetlen magyar hadtest ellen a Windisch-Grätz parancsnok-

⁶³ Az esztergomi felkelés *Kiszling* II. 36. o.; Komáromra *Szinnyei J.* Komárom 1848—49-ben. Bp. 1887. 61. o.

⁶⁴ Windisch-Grätz „akár millynemű” fegyverek viselőire még mosonszentmiklósi főhadiszállásán, 1848. december 26-án rendelte el a statáriumot, az egész országra kiterjedő hatállyal. L. Gyűjteménye a Magyarországi számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak... 31—32. o. — Már ezt megelőzőleg, december 19-én elrendelte gr. Wróba altábornagy a statáriumot Pozsony megye területére, január 7-én pedig Pest megye, Budapest, a Jászkun kerületek, Esztergom, és Fejér vármegye területére is. L. uo. 30—31., ill. 36. s. köv. o. Apponyi jelentése *Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz 1849.* 1/233. sz.; Rambergé uo. 1/ad 261. sz.

⁶⁵ Közli *Kossuth* XIV. 213. o.

sága alatti császári hadseregnek már közel háromnegyedrésze volt mozgásban, hanem több kedvezőtlen, részben véletlen körülménynek az ellentámadás folytatására szerencsétlen következményű összetalálkozása miatt. Január 26-án délután, midőn már minden felhasználható katonai erő felvonulóban volt a Perczel-hadtest ellen, útrakelt maga Windisch-Grätz is, a hadművelet személyes irányítására. Üllőre már az alkonnal együtt érkezett, s elhatározta, hogy itt éjjelezve, útját csak reggel folytatja. Az éj folyamán azonban jelentés érkezett, hogy a magyarok nem folytatták az előnyomulást Cegléden túlra, hanem visszavonultak Abony felé.⁶⁶

E visszavonulásról Zeisberg január 26-ának délutánján, 5 órakor értesült egy Ceglédről Albertibe érkezett pályaórtól. Zeisberg szerint „a lázadó Perczel tegnap este kapott hírt erősítéseink beérkeztéről; az ellenség egész éjjel riadókészültségben és mozgásban volt”. A tábornok eszerint a visszavonulást a beérkezett császári erősítések hírének tulajdonította, s hasonlóan vélekedett még nemrégiben is az osztrák történetírás, hozzáadva ehhez a Schulzig által véghezvitt hadicsel hatását is. E hadicsel egyébként számos magyar történeti munkában is szerepel, napjainkig bezárólag, hogy tudniillik a Schulzig említett százada által terjesztett hír indította volna arra a kormányt, hogy Perczelt előnyomulása félbeszakítására, s a Tisza mögé való visszavonulásra utasítsa.⁶⁷

Vizsgáljuk meg közelebbről ezt az állítást. Kápolnáról Schulzig, Windisch-Grätz január 23-i, említett parancsát teljesítve, báró Henniger századost küldte Poroszlóra a porosz herceg nevét viselő vértések egyik századával. A Winterfeldzug nem közli, hogy ez mikor történt. Hennigernek fennmaradt a Poroszlón, 1849. január 25-én kelt, Schulzignak szóló jelentése, mely így kezdődik: „A legalázatosabban alulírottra bízott expedíció Poroszlóra este fél nyolckor akadálytalanul megérkezett...⁶⁸ — Világos, hogy az ezen, Poroszlóra január 25-én este fél nyolckor érkezett század által terjesztett álhírré Debrecenben tett intézkedés nem érkezhett meg Perczelhez Ceglédre még aznap éjjel!

Maga Perczel, a ceglédi győzelemről Abonyból, január 26-i

⁶⁶ Winterfeldzug 177. o.

⁶⁷ Zeisberg január 26-i jelentése Jellasicsnak, Kriegsarchiv, Armeekorps Jellachich 1849. 1/118 g. sz. A jelentés alján: „Vidi C. v. Hartlieb FML” all. A hadicsel hatásáról *Kiszling* II. 36. o., *Szeremlei S.*: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. Pest, 1867. II. 31. o. és *Breit* I.² 252. o.

⁶⁸ Winterfeldzug 195. o.; Henniger jelentése Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz 1849. 1/ad 227. sz.

keltezésű, valószínűleg délelőtt Kossuthnak írott jelentését a következőképpen fejezte be:

„Seregem fő teste Abonynál állomásozva és ma Szolnokra tétetik vissza. Ugyan ez történik az előhaddal is, melly itt Abonyban pihenve még délután Szolnokra tér vissza a felső vidékről Debreczennek irányzandó ellenség mozdulatai közlelebröli szemlélhetése; a szegedi tábor feljövételének megvárása végett; mikint azt a Hadügyminisztérium kíváná.

E végre fő testem még 27-kén legfőbb 28-án Török Szent Miklósrá megy; sőt ha szükség még előhadam is oda siet Debreczen fedezésére.”⁶⁹

E sorokból világosan kitűnik, hogy Perczel a hadügyminisztérium parancsára, Debreczen fedezésére kezdte meg Ceglédről a Tiszántúlra vonulást, mégpedig ellenszegülés nélkül engedelmeskedve. Ezt a valószínűleg 24-én kelt parancsot ezideig nem sikerült feltalálni sem a hadügyminisztérium, sem a Honvédelmi Bizottmány iratai között. A parancs szövegét nem ismerve viszont keletkezésének okát pontosan megállapítani egyelőre nem tudjuk, csak feltevésekkel dolgozhatunk.

A megoldáshoz hozzásegít Mészáros Károly rendőrbiztosnak, a szabadságharc „történeti jegyzőjé”-nek egy keltezés nélküli, Kossuthnak szóló jelentése, mely így kezdődik:

„A tegnapi éjt Egerben töltvén, a város lakosságát a legnagyobb rémülésben találtam, mert mint az ottani hevesmegyei központi szolgabirótól, s számos Gyöngyösről érkező futók s utazóktól hallám, az ellenség 4—5000 katonasággal, s 4 ágyúval, bizonyosan Gyöngyösön van. A katonák többnyire horvátok; — szállásolás végett a szomszéd falvakat is megszállták, s olly célt árultak el, mintha Egert, Tisza Füredet, s Poroszlót is megszállva, részint a tiszai hidakat, részint az egri, s poroszlai pénztárokat, s sóházakat kirabolják . . .”⁷⁰

E jelentést Barta István a „Kossuth az Országos Honvédelmi Bizottmány élén” II. részében „valószínűleg január 24-i” keltezéssel közli. Ha tudjuk azt, hogy Schulzig Gyöngyösre január 22-én érkezett,⁷¹ úgy a megírás időpontja — a szöveg itt közölt része alapján január 23-ának hajnala, vagy reggele lehet. Ezt a január 23-án, mégpedig Poroszlón vagy Tiszafüreden, de semmiképpen sem Egerben írt levelet Kossuth még aznap

⁶⁹ Perczel jelentése Olt OHB 1849:1195. sz. Az utolsó bekezdésben tollhibából „előhaladom” áll, előhadam helyett.

⁷⁰ Mészáros jelentése Olt OHB 1849:4347. sz.; innen Kossuth XIV. 218—219. o. Mészáros életrajzi adatait és írói tevékenységét l. Szinnyei J.: Magyar írók VIII. Bp. 1902. 1163. s köv. hasábok.

⁷¹ Az időpont Brandenstein százados Jacobs őrnagynak Miskolcra, január 26-án kelt jelentésében, Kriegsarchiv, Armeekorps Jellachich 1849. 1/125. sz.

délután vagy este kaphatta kézhez, s azonnal átküldte a hadügyminisztériumba, „rögtönös intézkedés végett”.⁷²

„A dolog nagyon aggasztó” — írta Kossuth. A honvédseregek kezén levő Szolnok és Tokaj között az ellenséggel szemben szinte határt jelentő Tiszán éppen Poroszló és Tiszafüred között volt még egy állandó hid. Ha a császáriak ide eljutnak, a hidon átkelve nyitva áll előttük az út Debrecen felé. Egyáltalán nem meglepő tehát, ha a hadügyminisztérium 24-én intézkedett. Bizonyíték erre Kossuth Szemerének, ugyancsak 24-én írt levelének egyik kitétele is: „Ha önök Miskolczot egészen elhagyták, úgy Schliknek a Gyöngyösről nyomuló sereggeli egyesülése alkalmasint feltartóztathatatlan.

Tettünk ugyan a mi tehattunk ellene, Perczel utasítást kapott, Szolnokról (honnan Ottingert kiverte) 3000 embert szekeken Poroszló s illetőleg Füred felé indítani.”⁷³ — Ezt, a Debrecenből bizonyíthatólag még 24-én elküldött utasítást 25-én késő este Perczel minden nehézség nélkül megkaphatta.

Méginkább hozzásegít a probléma tisztában látásához a már jónéhányszor idézett „Skizze über das Perczel'sche Corps”-nak a visszavonulás okát ismertető része is. Eszerint Tiszafüreden két század Hunyadi gyalogos és félszázad huszár állomásozott, két ágyúval. E különítmény előőrsei január 21-én jelentették parancsnokuknak, hogy a Tiszahíd töltésén egy dzsidás járőrt láttak. A parancsnok erre — személyesen utána sem nézve a jelentetteknek —, e járőrt egy nagyobb osztag előőrseinek tartva azt hitte, hogy a hídfő ellen ellenséges támadás készül. Ezért haladéktalanul bevonta előőrseit, és visszavonult Újvárosba, egyidejűleg jelentve Debrecenbe, hogy az ellenség a Tiszán már átkelt!

Nem tudjuk, melyik jelentés érkezett előbb Debrecenbe, de tény, hogy egyik vagy másik, sőt talán a kettő együttesen előidézte a Perczelt a Tisza mögé visszarendelő parancsot. — A hadügyminisztérium egyébként annyira komolyan vette a Poroszló elleni ellenséges támadás lehetőségét, hogy január 25-én Mészáros Klapkát is utasította egy zászlóaljnak Tiszafüredre küldésére. Ez a levél így kezdődik: „Az ellenség erővel nyomul Poroszló ellen. Mielőtt azt Dembinski hadosztálya eléri, Tiszafüredet kell megvédeni...”⁷⁴

Mészáros e leveléből egy újabb mozzanatról értesülünk, arról, hogy a fontos tiszai átkelőhely védelmére egy hadosztály

⁷² Kossuth hátiratát közli Kossuth XIV. 219. o.

⁷³ Nem egykorú másolat alapján közli Kossuth XIV. 210. o.

⁷⁴ E levelet németül közli a Winterfeldzug 195—196. o.; innen pontatlan magyar fordításban Gelich II. 292—293. o.

élén a hadügyminisztérium Dembinskit küldte, feltételezésünk szerint egy újabb paranccsal. Ennek, a Dembinski vezetésével Tiszafüredre menő hadosztálynak Perczel hadtestéből kellett kiválnia, s ezért bizonyos, hogy az ezt elrendelő parancsot Perczel 26-án, amikor a már idézett, Kossuthnak szóló levelét írta, még nem kapta meg, mert nem tett róla említést.

Perczelnek e január 26-án még Abonyból keltezett levele bizonyítja, hogy ő maga legkorábban 26-án délután érkezhetett vissza Szolnokra. „Ide jött a hír, hogy a kormány megbizonyosodva a beérkezett jelentés valótlansága felől, a parancsnokot elmozdította és egy másikat az előbbi különítménnyel Tiszafüredre visszarendelt. Perczel most ismét Szolnokon át ki akart törni és első hadműveletét folytatni...” Dembinski viszont előállt a kormánynak az őt egy hadosztály élén észak felé küldő rendeletével. A két tábornok között heves vita kerekedett, mert Perczel nem értett egyet a sajátmaga szervezte, és így valósággal sajátjának tekintett hadtest „szétaprózásával”. E vitáról eredeti feljegyzést vagy jelentést nem ismerünk, a különböző feldolgozások adatai pedig részben pontatlanok, javarészt Danzer: Dembinski Magyarországon c., Dembinski emlékiratait erősen átalakított formában közlő könyvében alapulnak, tehát elfogadhatatlanok. Maga a vita tény, s tény az is, hogy a két tábornok szóváltása végül is Perczel lemondásával végződött.⁷⁵

A hadtestparancsnokságot önként átadva Dembinskinek, Perczel eltávozott Szolnokról. Életének az e távozást követő szakasza mindmáig a leghomályosabb. Szolnokon mindjárt távozása után az a hír terjedt el, hogy „Tolnába, hazájába ment egy időre”. Ebből az állításból más adattal is igazolható annyi, hogy Perczel nem Debrecen felé, hanem a Duna—Tisza közére indult. Debrecenben bizonyíthatóan csak 1849 március elején tűnik fel, az pedig elképzelhetetlen, hogy ha már január végén odament volna, márciusig ne találkoznánk a nevével a képviselőház jegyzőkönyvében, vagy egyebütt.⁷⁶

Perczel Szolnokról valóban nyugati irányban távozott. Ezt bizonyítja Jellasicsnak egyik, 1849. február elsején kelt jelentése is, melyet a bán Windisch-Grätznek írt. „Perczel 30-án

⁷⁵ Skizze über das Perczel'sche Corps ...; a vitára l. Mészáros L.: Emlékiratai. Pest, 1867. 46—47. o.; Danzer A.: Dembinski Magyarországon. Bp. 1874. 55. s. köv. o.; l. még Breit I. 2 252. o. Megemlékezik a vitáról Kollár János szarvasi ügyvéd is, Békés megyének küldött levelében, melyet Törökszentmiklóson, január 30-án írt. Közli Oláh Gy.: Békésvármegye 1848—1849. II. Gyula, 1892. 181—182. o.

⁷⁶ L. Kollár id. levelét Oláh II. 182. o.; Perczel Debrecenben, 1849. március 9-én, több tábornoktársával együtt megkapta a katonai érdemjel második osztályát. L. Kossuth március 9-i országgyűlési beszédét, Kossuth XIV. 615—616. o.

este egy kiáltványt küldött Kecskemétre, melyben tagadja Görgey hadtestének megsemmisítését, a lakosokat pedig a legerélyesebb ellenállásra hívta fel. Ezt a kiáltványt nyilvánosan közölték, és a nép nagyon kedvezően fogadta. A Kecskeméten uralkodó ilyen rossz hangulat következtében a Hardegg vértsek alezredesi osztálya, mely ott két éjszakán át taborozni kényszerült, Nagykőrösre vonult...⁷⁷

Még egy további adat. Perczelnek a hadtest átadása utáni tevékenységéről Szilágyi Sándornak „A magyar forradalom férfiai” c. munkájában található. Szilágyi — egyébként ismeretlen eredetű, s mindmáig meg nem erősített — állítása szerint Perczel „a solti járásban kezdett agitálni, sergeket gyűjteni. Azonban, ha kémei által nem értesül a császári sergek közeledtéről, elfogatott volna. Ő maga alig menekülhetett meg, kocsija császári kezekbe esett.”⁷⁸

Perczel távozása után Dembinski a hadtestnek parancsot adott a Tiszán való átvonulásra, majd a híd felgyújtására.⁷⁹ Ennek végrehajtása után a Duna—Tisza közén ismét nem volt többé magyar katona. Így végződött, visszavonulással ez a nagyszerű ellentámadás, melynek Jósika Miklós ma is lelkesítő szavakban állított emléket:

„Tél volt; zúz lepte a messze határokat, az északi szél csörtetett a pusztán át, s a szegény honvéd ott állt térdig a hóban, jégcsapok függöttek bajuszáról, arca megkérgesedett; de ha a dob pörgött, ha hallotta a trombitákat harsogni a síkon, s ha aztán az öreg ágyúk megbődültek: szíve felmelegedett, vére forni kezdett s olyan volt — tudjátok ti, kik ott voltatok — mint a gátot törő vihar, mindent lerombolt maga előtt.”⁸⁰

⁷⁷ Jellasics jelentése Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz 1849. 2/1. sz.

⁷⁸ Második kiad. Pest 1850. 44. o.

⁷⁹ A Skizze über das Perczel'sche Corps és a szolnoki ferencesek Historia Domusa szerint a visszavonulás és a híd felgyújtása 26-án történt, viszont Hartlieb altábornagy Cegléden, január 28-án Jellasicsnak ezt jelentette: „... az utolsó ellenséges osztagok tegnap délután vonultak el onnan [ti. Szolnokról], miután előbb még a Tiszahíd 4 jármát felégették.” Kriegsarchiv, Armeekorps Jellachich 1849. 1./134. sz.

⁸⁰ Egy magyar család im. V. 202. o.